

ISSN 2181-7138

МУАЛЛИМ ХЭМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

Илимий-методикалық журнал

2023

3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

Нөкис

3-сан 2023

ИЮНЬ-ИЮЛЬ

Шөлкемлестіріушілер:

*Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Асқарбай НИЯЗОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Ерполат АЛЛАМБЕРГЕНОВ	Нуржан МАТЧАНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Умида БАҲАДИРОВА	Барлықбай ПРЕНОВ
Фархад БАБАШЕВ	Қаххор ТУРСУНОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Нурзода ТОШЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Амангелди КАМАЛОВ
Алишер ЖУМАНОВ	Ризамат ШОДИЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гавхар ЭЩАНОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХЭМ ЭДЕБИЯТ

Saydullayeva M. A. Lotin tilining tibbiy terminologiya rivojlanishidagi tarixi va zamonaviy roman-german tillaridagi soʻz yasash strukturasi	6
Жалилов О. М. Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида лексик компетентликнинг ривожлантириш босқичлари ва даражалари	11
Meliqoʻziyeva M. Terminlarda oʻz va oʻzlashma qatlam munosabati	19
Мамаюсупова С. М. Шукур Холмирзаев ҳикояларида оддий фольклоризмларнинг бадий ифодаси	25
Usmonova S. Toponimlarning shakllanishi va oʻziga xos xususiyatlari	30
Madrahimov I. S. Тил фанининг умумметодологик асослари	36
Fayzullayev S. I. Tibbiyotda talabalarning oʻzbek va ingliz tillarida nutqiy kompetentsiyasini integratsion oʻqitishni takomillashtirish	40
Isaqov Z. S. Badiiy matn tarkibida koʻchimplarning ifodalanishi	46
Aliyeva Sh. A. Yasama soʻzlar derivatsiyasi xususida	50
Hasanova A. R. Tibbiyotda ingliz va oʻzbek tillarini integratsiyalashgan taʼlim asosida metodik oʻqitishning mezonlari va koʻrsatkichlari	57
Абраева Ш. Э. Француз тили тиббий терминологиясида синонимия ва сўз ясаш синонимиясининг долзарб масалалари	63
Bobojonova Sh. Таълимий дискурс ва унинг прагматик талқини	67
Akramov Sh., Tojiboyeva M. Sintaktik birliklarda shakliy-mazmuniy aloqadorlik	72
Отажонova Ф. Ш. Обучение русскому языку как иностранному студентов естественных факультетов на материале языка специальности	78
Абдуллаева Р. М. Этапы обучения русской медицинской терминологии студентов-медиков	83
Эшбаева Н. У. Словообразования в современном русском языке	89
Нурматова Ф. И. Аналитическое словообразование в сравнительном французском и русском языках	94
Абдуллаева Д. С. Актуальные задачи в обучении латинского языка в медицинском ВУЗе	98
Ачилов М. Н. Образование существительных первого типа в единственном и множественном числе в латинском языке	104
Мухаммедова О. А. Иностраный язык для студентов вузов задачи обучения	108
Бахридинова Г. М. Формирование лингвострановедческого и лингвокультурной компетенции студентов овладения русским языком через адаптированных текстов из художественной литературы, произведений русских писателей и поэтов	113

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Rustamov L. X. Uzluksiz pedagogik amaliyotni tizimlashtirish	120
Mamayoqubova Sh.O. Zamonaviy dars jarayonida oʻqituvchining kasbiy mahoratini oshirish	124
Daminova G. B. Fanlararo integrativ taʼlimning oʻziga xos shakl va usullari	130
Ortiqova N. A. Innovatsion pedagogika tushunchasi tahlili: muammo va yechimlar	135
Ortiqova N. A. Taʼlim sohasidagi innovation jarayonlar rivojlanishining umumiy yoʻnalishlari	140
Bekmuratova Sh. N. Boʻlajak tasviriy sanʼat oʻqituvchisini kasbiy-metodik tayyorlashning pedagogik -psixologik imkoniyatlari	145
Таирова М. Б. Boʻlajak mutaxassislarni kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning pedagogik mexanizmi	150

LOTIN TILINING TIBBIY TERMINOLOGIYA RIVOJLANISHIDAGI TARIXI VA ZAMONAVIY ROMAN- GERMAN TILLARIDAGI SO'Z YASALISH STRUKTURASI

Saydullayeva M. A.

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi.

O'zbek va xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: lotin alifbosi, fonetikasi va grammatikasi, zamonaviy tibbiyot nomenklaturasi, Hind-Yevropa tillari, so'z yasash masalalari, Roman-German tillar, klassika, uyg'onish davri.

Ключевые слова: латинский алфавит, фонетика и грамматика, современная медицинская номенклатура, Индоевропейские языки, проблемы словообразования, Романо-германские языки. классика, эпоха Возрождения.

Key words: latin alphabet, phonetics and grammar, modern medical nomenclature, Indo-European languages, word formation issues, Romano-Germanic languages, A classic, Renaissance.

Shifokorlar va farmatsevtlar uchun qadimgi lotin tili alohida ahamiyatga ega. Nima uchun bu qadimgi klassik til hozirgi kungacha yangi atamalarning shakllanishida asosiy manba rolini o'ynashda davom etmoqda? Nima uchun lotin tilining alifbosi, fonetikasi va grammatikasi zamonaviy tibbiyot nomenklaturalarini yozish, talaffuz qilish va ishlash uchun ishlatiladi? Bu savollarga javob berish uchun siz lotin tilining qisqacha tarixi bilan tanishishingiz kerak.

Hind-Yevropa tillari oilasining kursiv guruhiga mansub lotin tili qadimgi hind (sanskrit), qadimgi yunon va boshqalar kabi o'lik deb ataladigan tillardan biridir. Biroq, u bir vaqtlar tirik, so'zlashuv tili bo'lgan. «Lotin» (Latium) mintaqasida yashagan lotinlarning italyan qabilasi nomidan kelib chiqqan.

Puni urushlari davridan boshlab (miloddan avvalgi III-II asrlar) Rim legionlari bilan birgalikda lotin tili Italiyadan tashqariga chiqdi. U qadimgi madaniyati yuqori bo'lgan mamlakatlarga Gretsiya, Karfagen, Misr, Suriya va Yevropaning madaniyatsiz qadimgi qabilalari orasida tarqaldi.

Rim askarlari, savdogarlari, o'qituvchilari, notiqdari, dengizchilar, qochqin qullar va boshqalar tomonidan kuchaygan mustamlakachilik va rimlashtirish jarayonida tarqalib, qurol va farmonlar kuchi bilan o'rnatilgan lotin tili keng

Rim imperiyasining hukmron tiliga aylandi. Miloddan avvalgi 146-yilda Gretsiya (Gellas) Rim hukmronligi ostiga kirishidan ancha oldin u madaniy taraqqiyotning yuqori darajasida turgan. Gippokrat (miloddan avvalgi 460 - taxminan 370 yillar) Yevropa ilmiy tibbiyotining «otasi» hisoblanadi. Uning bizning davrimizga qisman yetib kelgan asarlarida ilmiy tibbiyot terminologiyasiga asos solingan.

Tibbiyot fani dori vositalari haqidagi mustaqil fan sifatida rivojlana boshladi. Gippokrat va uning shogirdlari, dori-darmonlarni ishlab chiqarish bilan shug'ullanganlar hamda o'sha dori- darmonlarni o'z-o'zidan ma'lumki lotin tilida nomlay boshlaganlar. Gippokrat bizning davrimizga qadar yetib kelgan yozuvlarida dori vositalarini tayyorlash san'atiga ishora qilish uchun pharmakeia (lotinlashtirilgan shaklida farmatsiya – dorixona) so'zidan foydalanadi.

Zamonaviy botaniklarga ma'lum bo'lgan bir qator o'simlik nomlari yana bir buyuk qadimgi olim - antik davrning birinchi botaniklaridan biri Teofrast (miloddan avvalgi 372-287 yillar) asarlariga to'g'ri keladi. Uning ko'plab asarlaridan, xususan, 10 kitobdan iborat «O'simliklar tarixi to'g'risida» essesi saqlanib qolgan. Yana bir qadimgi Rim olimi Dioskorid (miloddan avvalgi 1-asr), etnik yunon, 400 ga yaqin o'simliklarni tasvirlab bergan. Uning dastlab qadimgi yunon tilida yozilgan va Yevropada lotin tilida ma'lum bo'lgan, arab tilidan tarjima qilingan “De materia medica” (“Dorilar haqida”) risolasi saqlanib qolgan.

Roman-german tillaridagi so'z yasash usullarini tahlil qilish va yangi so'zlarning shakllanishidagi mavjud va yangi tendentsiyalarni aniqlash, shuningdek, zamonaviy tillardagi sifatlar va otlarning materiali bo'yicha konvertatsiya jarayonining xususiyatlarini ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega, chunki fe'llarning konvertatsiyasi va qo'shimchalar zamonaviy tilga kamroq xosdir. So'z shakllanishini o'rganish, ya'ni bu holda, konvertatsiya qilish juda muhim, chunki tilni to'ldirish va rivojlantirish romantikaning eng kam o'rganilgan muammolaridan biridir. Bu jarayon til tizimida so'z yasash muammosi bilan yangi so'zlarning paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liq. So'z yasash muammosi yetarlicha o'rganilmagan deb aytish uchun hech qanday asos yo'q, ammo bu sohaga oid masalalarni ko'rib chiqishda bizni qiziqtiradigan jihat zamonaviy roman-german tilining lug'atini o'rgaish muammoning yechimini topishdan iborat.

Roman-german tillarida so'z yasash usulining mohiyatini oydinlashtirish, ularning leksik va grammatik xususiyatlarini ko'rib chiqishdan asosiy muhim masalalardan biridir.

Soʻz yasash masalalari lingvistik adabiyotda tobora muhim oʻrin egallaydi. Soʻz yasalishiga oid ilmiy adabiyotlar maʼlumotlaridan koʻrinib turibdiki, tilshunos olimlarning eʼtiborini nafaqat yangi soʻz yasash yoʻllarini tavsiflash, balki soʻz yasalishining umumiy nazariyasini ishlab chiqish ham jalb qiladi. Bu yoʻnalishda erishilgan natijalar salmoqli boʻlib, qator tilshunoslik fanlarida soʻz yasalishi mavqeining oʻzgarishiga olib keldi. Shunday qilib, baʼzi olimlar uni morfologiyaga toʻliq bogʻlaydilar, yaʼni. grammatikaga, boshqa tadqiqotchilar leksikologiyaga, uchinchi guruh olimlar esa soʻz yasashga tilshunoslikning bu ikki tarmogʻi oʻrtasida oraliq joy ajratadilar.

Shuni tan olish kerakki, soʻz yasalishi haqiqatan ham grammatika, ham leksikologiya bilan chambarchas bogʻliq. Soʻz yasalishi va grammatika oʻrtasidagi bogʻliqlik yangi soʻzlarning yasalishini oʻrganish muqarrar ravishda ularning tuzilishi masalalariga ham taʼsir qilishi bilan izohlanadi, yaʼni. morfologiyaga oid savollar. Tabiiyki, soʻz yasalish hodisasi va jarayonlarini oʻrganish ular tarkibidagi soʻzlarning grammatik kategoriyalarini hisobga olmasdan amalga oshirilmaydi va soʻz yasalish qoʻshimchalarining oʻzi, odatda, ayni paytda, hosila soʻzning tegishli soʻzga mansubligini koʻrsatuvchi koʻrsatkichdir. nutqning maʼlum bir qismi.

Soʻzning tuzilishi, uning ildiz va affiksial morfemalarga ajralishini oʻrganish morfologik yoki morfemik tahlilning predmeti hisoblanadi. Morfologik soʻz yasalishi maʼlum soʻz yasalish modellariga koʻra turli xil rasmiy vositalardan foydalangan holda mavjud soʻzlarning shaklini oʻzgartirish orqali yangi soʻzlarni yaratishni oʻz ichiga oladi.

Soʻz yasalishining leksikologiya bilan bogʻliqligi yaqqol hodisadir, chunki lugʻatni toʻldirishni oʻrganish? Bundan tashqari, soʻz yasovchi formantlar soʻz turkumlarini faqat grammatik mansubligiga koʻra emas, balki maʼlum sinf va turkumlarga mansubligiga koʻra leksik-semantik xususiyatlariga koʻra ham ajratish imkonini beradi.

Shuni taʼkidlash kerakki, yangi soʻzlar nafaqat tevarak-atrofdagi voqelikning oʻzgarishi taʼsirida, balki ular koʻpincha intralingvistik omillar taʼsirida yaratiladi.

Roman-German tillari murakkab va xilma-xil soʻz yasalish vositalari tizimiga ega. Nutqning har bir qismi uchun faqat unga xos boʻlgan maʼlum soʻz yasalish usullari qoʻllaniladi. Tilning barcha darajadagi vositalari - fonetik, morfemik, leksik-semantik va sintaktik vositalar yordamida yangi leksik birliklar yaratiladi. Baʼzan bir vaqtning oʻzida bir nechta turli usullar qoʻllaniladi.

Fonetik soʻz yasalishi bilan onomatopeya orqali yangi soʻzlar hosil boʻladi (mas.: coucou). Fonetik soʻz yasalishi ham kesimlar, yaʼni turli emotsional holatlarni ifodalovchi soʻzlar (masalan: chut, pst va boshqalar) yasashga xizmat qiladi.

Morfologik soʻz yasalishi maʼlum soʻz yasalish modellariga koʻra, turli rasmiy vositalar yordamida mavjud soʻzlarning shaklini oʻzgartirib, yangi soʻz yasalishini nazarda tutadi.

Quyidagi biz roman-german tillarining asosi boʻlgan lotin tilining davrlarini koʻrib chiqamiz:

I. Klassikgacha boʻlgan lotin davri (3-asr - miloddan avvalgi 1-asr boshlari). Bu vaqtga kelib, xususan, lotin tilida tabiatshunoslik va tibbiyot masalalari boʻyicha ishlar, masalan, Katonning “De re rustica” (“Qishloq xoʻjaligi toʻgʻrisida”) asarida ogʻzaki nutqdan olingan tibbiy xarakterdagi soʻzlar koʻp uchraydi.

II. Klassik davr (miloddan avvalgi I asr), uning tili - «klassik lotin» - bizga ayniqsa yaxshi maʼlum. Bu davrda adabiy lotin tili taniqli yozuvchilar, faylasuflar, olimlar va shoirlar: Tsitseron, Tsezar, Lukretsiy, Katul, Goratsiy, Virgil, Ovid va boshqalarning ijodida mukammallikka erishdi. Buyuk materialistning ijodi ayniqsa diqqatga sazovordir. antik Lucretius «De rerum natura» («Narsalar tabiati haqida»).

III. Imperiya davrining postklassik lotin tili (eramizning I-II asrlari) turli xil ilmiy adabiyotlar, xususan, tibbiy adabiyotlar bilan ajralib turadi. Bu davrning eng mashhur asarlari miloddan avvalgi 1-asr boshlarida yozilgan Avlus Korneliy Selsning «Tibbiyot haqida» asarlaridir. Miloddan avvalgi. - I asr. eramiz va yunon faylasufi, olimi va shifokori Klavdiy Galenning koʻp jildli asarlari qadimgi yunon tilida yozgan va Rimda taxminan ishlagan.

Barcha mualliflar tibbiyotning maxsus tilini takomillashtirish va takomillashtirishga jiddiy eʼtibor berishgan, koʻpincha u yoki bu yunoncha atamaning batafsil tushuntirishlari mavjud, lotin tilidagi eng aniq ekvivalentlar berilgan. Galen hatto Gippokratning yozuvlari uchun maxsus lugʻat tuzdi, soʻzlarning aniq maʼnosidan juda xavotirlanib, bir qator dorivor shakllar va vositalarning nomlarini terminologiyaga kiritdi.

Uygʻonish yoki Uygʻonish davrida (XV-XVI asrlarda), Italiyada XIV-XVI asrlarda lotin tilining yangi yuksalishi yuz berdi. Gʻarbiy va Markaziy Evropa mamlakatlarining madaniy va mafkuraviy rivojlanishi davrida XVI asrda barcha Yevropa mamlakatlarida milliy tillarga qaraganda lotin tilida koʻproq kitoblar nashr etildi. Bu davrda lotin tili xalqaro fan tili mavqeini egallay boshladi. Uygʻonish davri gumanist olimlari klassik lotin tili uchun,

uni vulgarizmlardan tozalash uchun faol kurash olib bordilar, arabcha soʻzlarni yunon-lotin terminologiyasidan chiqarib tashladilar. Uygʻonish davrida xalqaro tibbiyot terminologiyasining asoslari qoʻyildi va terminologik soʻz yasalishi sezilarli darajada mustahkamlandi. Tibbiyot, farmatsevtika, kimyo va fanning boshqa sohalarini terminologiyasini birlashtirish va tizimlashtirish boʻyicha koʻplab ishlar amalga oshirildi, fanlarning alohida boʻlimlari uchun lugʻatlar (leksikonlar, kataloglar) nashr etildi.

Adabiyotlar:

1. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XX вв. / Под ред. М.В. Рахманова.– М.: Педагогика, 1972. – С. 4.
2. Шейлз Д. Коммуникативность в обучении современным языкам. современных языков для целей общения».
3. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред Б.А.Серебрянников. М.: Наука, 1988. С. 8-69.
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика:учеб. Пособие /Мн.Тетра Системс, 2004. 256 с.
5. N.N. Goncharova Linguistic picture of the world as a object of linguistic description.
6. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. - М.: ЗАО «Шико», 2011.
7. Энциклопедия лекарств. - М.: РЛС, 2011.
8. Язык медицины. Всероссийский межвузовский сборник научных трудов. Вып. 2. - Самара, 2007.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada lotin tilining tibbiy terminologiya rivojlanishidagi tarixi va zamonaviy roman-german tillaridagi soʻz yasash strukturasi qayd etib oʻtilgan. Maqola soʻzning tuzilishi, uning ildiz va affiks morfemalarga ajralishini oʻrganish morfologik yoki morfemik tahlilning predmeti, soʻz yasalishi ,maʼlum soʻz yasash modellari tadqiq etishni oʻz ichiga olgan. Soʻz yasash muammosi zamonaviy roman-german tilining lugʻatini oʻrgaish muammoning yechimini topishdan ularning tarixini oʻrganish tahli-natijalar berilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье отмечена история латинского языка в развитии медицинской терминологии и структура словообразования в современных романо-германских языках. Статья включает в себя изучение структуры слова, его разделение на корневые и аффиксальные морфемы, предмет морфологического или морфемного анализа, словообразование, исследование некоторых словообразовательных моделей. Приведены проблемы словообразования, изучение лексики современного романо-германского языка, поиск решения проблемы, изучение их истории, результаты анализа.

SUMMARY

In this article, the history of the Latin language in the development of medical terminology and the structure of word formation in modern Romano-Germanic languages have been noted. The article includes the study of the structure of the word, its separation into root and affixal morphemes, the subject of morphological or morphemic analysis, word formation, research of certain word formation models. The problem of word formation, learning the vocabulary of the modern Romano-Germanic language, finding a solution to the problem, studying their history, the results of the analysis are given.